

Udejerengen.

Af pens. Lærer H. H. Sørensen i Veldbæk.

I „Fra Ribe Amt“, 3. Del, Side 449, findes følgende Anmærkning af Forfatteren Jesper Madsen:

„Inde i Tjæreborgengen, Syd for den østlige Del af Tjæreborg By ligger en Enklave, som hører under Jerne Sogn, tilhørende Beboerne i dette Sogns forskellige Byer. Sagnet gaar, at denne Eng „Udejerengen“ skal være skænket „En“ i Fadder gave, men fortæller os intet, hverken om Giveren eller Barnet. Engen har et Areal af ca. 20 Tønder Land og er delt i omtrent lige saa mange Lodder.“

Jeg skal nu ud fra denne Note — dels efter aldeles paalidelige Optegnelser, som jeg har fundet om Udejerengen, og dels efter mundtlige Beretninger af gamle Folk, og hvad jeg selv har oplevet angaaende denne Engs Historie — søge at paavise, hvorledes Engen er kommen til at høre under Jerne og Skads Sogne som en Enklave, og hvorledes det er gaaet til, at Engen har Gammelkat sammen med de Ejendomme, som Lodderne har været underlagt, før Forordningen af 23. April 1781 om Fællesskabets Ophævelse i Danmark udkom.

Udejerengen har et Areal af ca. $32\frac{1}{4}$ Tdr. Land g. M., nøjagtigt 451,600 □ Alen, og var ved Aar 1781 delt i ca. 20 Lodder, der tilhørte lige saa mange Ejendomme i Jerne og Skads Sogne. Sagnene, der har gaaet om Engen, har ikke meget at gøre med Virkeligheden, og jeg skal derfor ikke komme videre ind paa dem her. Den 10. April 1533 døde Kong Frederik den Første af Danmark, og der opstod da Strid mellem Adelen og Gejstligheden om Kongevalget. Mens disse Stænder stredes, opstod den Tanke hos Borger- og Bondestanden, at nu var Tiden inde til at forsøge at faa den afsatte Konge, Kristian den Anden, der sad fangen paa Sønderborg Slot, sat paa Tronen igen. Adelen og Gejstligheden enedes endelig 1534 om at vælge Frederik den Før-

stes Søn, Hertug Kristian, til Konge. Borger- og Bondestanden sluttede Forbund med Lybæk og valgte Grev Kristoffer af Oldenburg til deres Anfører. Deraf fik den forfærdelige, blodige Borgerkrig, som paafulgte, Navn af Grevens Fejde. Borgerkrigen sluttedes i Aaret 1536 med Kongens og Adelens Sejr og Bondestandens fuldstændige Underkastelse. I 49 Herreder i Jylland dømtes Bønderne til at miste deres Hals og Ejendom, som tilfaldt Kronen, og kun af kongelig Naade fik de Lov til at beholde Livet; men de maatte finde sig i at overgive Gods og Ejendom til Kronen og tage til Takke med at sidde som Fæstere paa de Gaarde, de før havde ejet. Denne Skæbne overgik ogsaa Bønderne i Skads Herred, hvortil Jerne Sogn hørte. Ved Reformationens Indførelse 1536 inddrog Kronen ogsaa en Mængde Kirkegods. Kongerne skaltede og valtede med Godset, som de vilde, en Del gik over til Hospitaler og forskellige andre Stiftelser, en Del Gaarde overlodes til Hærens Befalingsmænd og andre Embedsmænd. Nogle solgtes eller pantsattes til Folk, af hvem Kongerne laante Penge, naar de manglede Mønt. Men dette forbedrede ikke Fæsternes Kaar; thi ved at gaa over fra at være Fæstere under Kronen og til at være Fæstere under Herremændene var nok intet vundet.

Udskiftningen.

I de følgende 200 Aar var den danske Bondes Kaar da meget haarde, fattige, undertrykte og stavnsbundne, som de var. I det 17. Aarhundrede lagde en Række Krige og dermed følgende Udplyndringer en Mængde Gaarde og Landsbyer øde i Jylland og bidrog yderligere til at forarme Bønderne. Fra Midten af det 18. Aarhundrede begyndte der endelig under den lange Fredsperiode en økonomisk Fremgang for Landbruget, og samtidig søgte saavel enkelte Godsejere som Regeringen at bedre Bøndernes Kaar gennem en Række Reforme, der fuldstændig ændrede baade Bøndernes økonomiske Vilkaar og deres personlige Stilling i Samfundet. Den Reform, der maaske økonomisk betød mest for Bønderne, var Ophævelsen af det gamle Driftsfællesskab. Hovedforordningen om Fællesskabets Ophævelse udkom 23. April 1781 og traadte i Kraft straks. Den blev til stor Gavn for Landbruget; thi paa den Tid laa Jorderne til de fleste Ejendomme spredt paa forskellige Steder, hvilket i høj Grad vanskeliggjorde Dyrkningen, der maatte foregaa saaledes, at de Ejendomme, hvis Agre laa Side om Side, maatte tilsaas med samme Slags Korn og samtidig, for at det kunde høstes

og indbjerges til samme Tid, saa at Kreaturer og Faar kunde slippe løse til fælles Græsning. Det samme — navnlig Fællesgræsning — som her er nævnt for Markjordernes Vedkommende, gjaldt ogsaa for Engene; thi de laa ogsaa spredte og stundom langt borte fra den Ejendom, hvorunder de hørte, hvilket mange Steder i Vestjylland har sin Grund i, at Engene her af Naturen var og er saa forskellig fordelt. Dette har bevirket, at der af de store Engstrækninger paa forskellige Steder er bleven henlagt Engstykker til de paa Enge fattige Egne. Saadanne Lodder blev lagt ind under forskellige Ejendomme og betragtet som en Del af de respektive Hovedejendomme, hvormed de fik fælles Hartkorn.

I Følge de udkomne Forordninger om Fællesskabets Ophævelse blev der valgt Landvæsenskommissærer og Landinspektører til at forhandle med Lodsejerne om Udskiftning og Sammenlægning af Jorderne, der skulde henhøre under de enkelte Ejendomme samt om Bestemmelse af Byskel og Sognegrænser. Naar en saadan Forretning i et Sogn skulde begyndes, blev der afholdt Aastedsmøde paa Stedet, hvortil alle i Sagen interesserede blev indvarslet. Landinspektøren begyndte med at afsætte Vejene og Byskellet og saa vidt muligt Sognegrænsen. Vejene skulde have en Bredde af fra 6 til 24 Alen efter de forskellige Brug, de var bestemte til, og de inddeltes i offentlige og private Veje. De offentlige Veje kom til at pege i Retning af Sognekirken og nærmeste Købstad eller Losse- og Ladeplads samt efter den Mølle, hvor Bønderne skulde lade deres Korn formale; thi der var Mølletvang indtil 1. Januar 1862, da denne Tvang ophævedes og Møllenæringen frigaves. De private Veje skulde være Forbindelsesveje mellem Landsbyer og Sogne samt Engveje og Veje til Udlodder m. v.

Den 28. Oktober 1780 blev der i Henhold til en tidligere udkommen Anordning om Jordfællesskabets Ophævelse afholdt Aastedsforretning angaaende Tjæreborg Enges Udskiftning, som den 18. December s. A. med vedkommendes Forening er bleven fuldført og sluttet, og Tjæreborg Bys Ejere og Udejerne er bleven tildelt hver sit eget Engstykke for sig selv og hver Part afmærket med Skellinie og paalagt Indhegning.

At Udejerne fik deres Eng samlet, var en absolut Følge af Loven om Jordfællesskabets Ophævelse, og det var ganske naturligt, at der saa let opnaaedes Enighed derom mellem Udejerne og Tjæreborg Bys Beboere; thi da Engen tilhørte et andet Sogn, var det absolut det rigtigste, at det samlede som en Enklave, der

tilhørte Jerne og Skads Sogne, skønt den laa indenfor den afsatte Grænse for Tjæreborg Sogn. Samtidig fik Engen ogsaa sit bekendte Kendingsnavn „Udejerengen“, hvilket Navn den endnu har. Naar Udskiftningen i et Sogn var endt, havde Landinspektøren Forpligtelse til at udfærdige Kort over Sognet med tydelig Betegnelse af Byskel og Sognegrænser samt over hver Ejendoms Tilliggende med tydelige Skellinier, Loddernes Størrelse samt hver Lods-ejers og enkelt Jordbrugers Navn. Desuden skulde han udfærdige skriftlige Fortegnelser og Kort over alt, hvad der var foretaget. Af disse Kort og Forretninger skulde han afgive et Eksempplar til det kongelige Rentekammer og et til den største Lodsejer i Sognet.

Det blev som før nævnt paalagt Ejerne eller Brugerne at lade „Udejerengen“ indhegne, da de havde faaet Enklaven samlet i et Stykke med bestemte Grænser og Skellinier samt Brugernes Navne. Da alle Forberedelser var udført, tog Udejerne fat paa Indhegnningen, hvilket Arbejde fuldførtes i Aaret 1783 af samtlige Lodsejere og kostede ialt 22 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 7 β , nemlig for Jordarbejdet 18 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 7 β , for en Landmaalerliste 3 $\frac{1}{2}$ og for et Engled 2 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$. Denne Betaling blev lignet paa Lodderne efter Størrelse.

Proces.

Nu mente Udejerne da, at Engen var deres, samt at de havde Ret ikke alene til Høsletten som forhen, men ogsaa til Foraars- og Efteraarsgræsning af samme. Beboerne i Tjæreborg mente imidlertid, at de i Følge Aldershævd havde Ret til at græsse deres Kreaturer i „Udejerengen“ baade Foraar og Efteraar, og saa kunde Udejerne nøjes med, hvad der blev tilbage til Høslet. Denne Meningsforskel fik sin Løsning paa følgende Maade: Beboerne i Tjæreborg — med Justitsraad Bruun til Krogsgaard som Sagvolder — lod anlægge Sag mod Ejerne (Brugerne) af Udejerengen angaaende Retten til Foraars- og Efteraarsgræsning af samme.

Dommen faldt ved Skads-Gørding-Malt Herreders Ting den 17. August 1784, hvor Udejerne vandt Sagen og beholdt Retten til hele Udbyttet af Engen. Med denne Dom vilde Beboerne i Tjæreborg ikke lade sig nøje. De lod Sagen gaa til Overretten i Viborg. Den 13. Juli 1785 stadfæstede Overretten Skads Herreds Rets Dom, saa Udejerne ogsaa der vandt Sagen.

Men Striden var ikke dermed afgjort; thi Beboerne i Tjæreborg bestemte sig til at lade Sagen indanke til Højesterets Afgø-

relse. Men heller ikke denne Ret kunde give Sagsøgerne Medhold. Højesteretsdommen faldt den 1. November 1787 med samme Udfald som ved de to andre Retter, saa Udejerne beholdt deres Ejendom ubeskaaren, og dermed var den Sag afgjort for bestandig.

Procesomkostningerne ved alle tre Retter fordeltes saaledes:

Sagen ved Underretten	kostede ialt	125 Rdl.	1 $\frac{1}{2}$	9 β
do. „ Overretten	„ „	31	0	2 „
do. „ Højesteret	„ „	52	0	8 „

Disse Omkostninger blev under Sagens Forløb — lige som det skete med Omkostningerne ved Indhegningen af Engen — betalt af Lodsejerne (Brugerne), og det ser ikke ud til, at de er bleven tilbagebetalt. At Procesomkostningerne ved Over- og Højesteret ikke tilsammen har været saa store som ved Underretten, har nok sin Grund i, at Omkostningerne ved de to højere Retter er ophævede, hvilket kan ses af Overretsdommen, der — efter at Præmisserne er anført — lyder saaledes:

Thi kendes for Ret:

At den i Sagen ergangne og paaankede Hjemtingsdom inden Skads, Gørding og Malt Herreders Ting den 17. August 1784 bør i alle Dele ved Magt at stande.

Denne Indstævnings Bekostning paa begge Sider ophæves.

F. de Thestrup.

S. Gjerulff.

Paa samme Maade maa det nok være gaaet ved Højesteret.

Navnene paa de Mænd i Jerne Sogn, der vandt Sagen og betalte Omkostningerne, er anførte saaledes: Maade: Morten Sørensen, Jes Sørensen, S. Nielsen og Midtgaard. Veldbæk: En Fælleslod. Uglvig: En Fælleslod. Rørkær to Gaarde: Peder Sørensen og Hans Madsen. Novrup: C. Sørensen, N. Jørgensen, M. Jørgensen, C. Lunde, Søren Nissen, Ole Sørensen og H. Kristensen. Jerne Søndergaarde: Hans Kristensen og Thomas Hansen. Jerne By: Kristen Lunde og P. Bæk. Præsten i Jerne betalte alle Omkostninger, der faldt paa Skads Kirkeeng, der er ca. 2 $\frac{1}{2}$ Tønde Land og endnu hører under Skads Kirke.

Da Højesteretsdommen 1787 var falden, ser det ud til, at det i alt Fald en Tid har været stille mellem de to Magter, der havde kæmpet om „Udejeren“. Men der gaar et Sagn, som jeg dog ikke har fundet noget skriftligt Bevis for, og derfor ikke kan hjemle Rigtigheden af; jeg gengiver det derfor efter Hukommelsen.

Sagnet fortæller, at da Udejerne havde vundet Sagen om Græsningsretten i Engen, tænkte de Tjæreborg Beboere paa at forbyde dem Færdseletsretten til Engen. I denne Anledning lod de Engvejen pløje og tilsaa med Havre. Da saa den bestemte Dag oprandt, da Engen skulde slaas, kom der et helt Vogntog af Udejere kørende ad den offentlige Vej. Da de kom til Engvejen og saa, at den var bevokset med Havre, holdt Vogntoget stille, indtil en behjertet Mand, Niels Knude fra Novrup, kørte forbi de andre og raabte: „Nu kører jeg foran, og alle I andre følger mit Spor“, og saaledes skete det. — Dette er Sagnet, og Vejen er farbar.

Overgang til Selveje.

Paa den Tid Udskiftningen af Tjæreborg Enge foregik og flere Aar efter, var saa godt som alle Bønder i Jerne Sogn Fæstere, og Gaardene laa under forskellige Husbønder. Det vides bestemt, at Ribe Hospital ejede ialt ni Gaarde, fordelte i tre Byer i Sagnet, nemlig: Jerne By, Rørkær og Novrup, og under disse Gaarde hørte ca. 9 $\frac{1}{4}$ Td. Land i Udejerengen. Dette Hospital lod sine Ejendomme i Jerne Sogn sælge ved offentlig Auktion, der afholdtes paa Ribe Raadstue fra 22. til 26. Oktober 1792. Paa den Tid boede paa Gaarden Matr.-Nr. 1 i Rørkær Hospitalsfæstebonden Peder Sørensen; han købte Gaarden ved Hammerslag for 811 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ 12 β . Købet approberedes 1793, 5. Juli, og Skødet udstedtes 20. Juni 1794, og Peder Sørensen var nu Selvejerbonde. Englodden i „Udejerengen“, der ved Matrikelen 1844 blev matrikuleret som Matr.-Nr. 128, Tjæreborg, fulgte med Gaarden ved Købet som en Del af den samlede Ejendom, og den hører endnu under samme Gaard, som i Aar 1916 ejes af Sillas Sillasen. Dens Gammelskat er ikke skilt fra Gaarden, og der er aldrig betalt Kommunalafgifter af Engen til Tjæreborg Sogn.

Samme Aar 1792, som Peder Sørensen købte Gaarden Matr.-Nr. 1 i Rørkær, købte han to Parceller i Hestehaven i Krogsgaards Enge. Justitsraad Bruun til Krogsgaard lod ved Auktion den 24. og 25. Maj s. A. sælge nogle Parceller fra Hovedgaarden Krogsgaard. Disse to Englodder hører endnu til Gaarden i Rørkær, og de forskellige Ejere af nævnte Englodder har al Tid betalt Kommunalafgifterne af samme til Tjæreborg Sogn, da Lodderne med deres Gammelskat har hørt under Krogsgaard. Peder Sørensen boede ikke ret mange Aar som Selvejerbonde i Rørkær; han døde 1795. Skiftet i Dødsboet begyndte den 17. Februar 1796 og endtes

den 22. August s. A. Hans Enke styrede Gaarden, indtil Børnene blev voksne, og en Søn, Niels Pedersen, overtog den. Af det foranførte ses, at „Udejerengen“ ikke er købt fra Ejendomme i Tjæreborg Sogn; thi hvis det havde været Tilfældet, vilde Kommunalafgifterne være bleven betalt til Tjæreborg fra Fællesskabets Ophør 1781, lige som det er sket med disse Afgifter af de Parceller i Hestehaven, som blev købt fra Krogsgaard 1792 af Peder Sørensen fra Rørkær. Ved Indførelsen af den nye Matrikel 1844 ses ogsaa, at Lodderne i „Udejerengen“ ikke fik Matr.-Nr. sammen med Ejendomme i Tjæreborg Sogn. Thi hvis dette havde været Tilfældet, vilde Matr.-Nr. jo være bleven betegnet med Bogstav og ikke som selvstændige Ejendomme med Matr.-Nr. uden Bogstav. Dette er ogsaa Grunden til, at Loddernes Matr.-Nr. er bleven saa høje, at det laveste er betegnet som Matr.-Nr. 119.

Den nye Matrikel.

Aar 1840, den 24. Juni, udkom Forordningen for Danmark angaaende Indførelse af en ny Skyldsætning af Jordejendomme m. v., og da Forarbejderne til denne Forordning var fuldført, traadte den i Kraft den 1. Januar 1844, saaledes som befalet i Matrikelen af 1802 og 1818. Det er den Forordning, som vi kender under Navnet den nye Matrikel, og som endnu for en Del gælder for Beskatning af Jordejendomme i Danmark. Fra denne Lovs Ikrafttræden skriver sig den faste aarlige Pengeafgift, som hviler paa alle Jordejendomme i Danmark under Navn af Gammelskat. Denne Skat blev beregnet efter det Hartkorn, der indtil Aar 1844 havde hvilet paa alle samlede Ejendomme med de under samme hørende Parceller, selv om Parcellerne laa i et andet Sogn end Hovedejendommen; thi den nye Matrikel maatte ikke forandre de forrige faktiske Tilstande. Nu var den forrige faktiske Tilstand for „Udejerengen“s Vedkommende, at denne Eng før Fællesskabets Ophævelse havde været matrikuleret under Jerne Sogn som en Del af de samlede Ejendomme, og som Følge deraf var Kommunalafgifterne betalt til dette Sogn allerede før 1781, og saaledes er det sket, indtil 1914, da Tjæreborg Sogn forlangte at faa disse Skatter. Da Ejerne ikke vilde betale dem, forsøgte Tjæreborg at lade Skatterne inddrive ved Udpantning; men Skads Herreds Retnægtede at approbere Udpantningen. Sagen blev derefter 1915 indanket for Landsoverretten i Viborg, som i Juli 1917 stadfæstede Underrettens Kendelse. Hvor vidt Tjæreborg Sogn før — f. Eks. ved Indførelsen af

den nye Matrikel i 1844 — har forsøgt at faa Kommunalafgifterne af „Udejerengen“, har jeg ikke kunnet finde noget skriftligt om; men hvis der er gjort Forsøg i den Retning, har det ikke ført til, at de forrige faktiske Tilstande er bleven forandrede; thi Kommunalafgifterne er vedbleven at indgaa i Jerne-Skads Kommunekasse.

Høsletten i gamle Dage.

Ældre Folk her i Jerne Sogn, der har kendt „Udejerengen“ i over 60 Aar, har meget at fortælle om den og Højbjergningen i Engen, der var ganske forskellig fra Nutidens. Sletten foregik al Tid paa en bestemt Dag i Juli Maaned. Alle Lodsejere mødte om Eftermiddagen ved 4- til 5-Tiden. Det var morsomt at se hele denne Række af Vogne komme kørende ind i Engen med glade, festklædte Mennesker; thi Sletten af denne Eng betragtedes som en rigtig fornøjelig Fest. De unge Mennesker, der maatte blive hjemme den Dag, følte det næsten som en Straf. Naar saa Folkene havde faaet Hestene spændt fra Vognene og tøjrede, begyndte de med at lede efter Skellene, og det tog som oftest en Times Tid; thi til de fleste Ejendomme hørte to Lodder, en nordlig og en sydlig. Det nordlige Stykke var og er endnu nogle □ Alen større end det sydlige; thi det sydlige ansaas for lidt bedre end det nordlige. Naar saa Skellene var fundne, tog Karlene fat paa de blanke Leer og begyndte at slibe dem med de selvlavede Egestryger, der var godt indgnedne med Sand og Vand. Pigerne tog nu Riverne og begyndte Arbejdet, som vedblev til omkring Midnat. Saa endte Dagsgerningen med, at man samlede sig om Vognkasserne, som Moder derhjemme havde fyldt med en Del gode Fødevarer. Efter endt Maaltid opsøgte de sig et Hvilested ved den væltede Vogn i et Par Timer, og saa begyndte Arbejdet igen. De, der ikke var trætte af Arbejdet og ikke trængte til Søvn, fik let det Par Timer til at gaa i den lyse Sommernat med Sang og Samtaler eller med en Dans paa den grønne Eng. Da det navnlig gjaldt om at blive først færdig og komme ud af Engen, var det sjældent, at det natlige Ophold blev forlænget; thi det var en Skam at komme sidst ud af Engen. — Nu er Tiden forandret, Poesien er forduftet. Nu kommer Folk kørende med deres Maskiner, hvis Klappren høres rundt om i alle Enge, og ingen ønsker den gode gamle Tid tilbage; men de ældre, som har levet med i den forgangne Tid, værner om alle gode Minder fra Fortiden og glæder den yngre Slægt ved at fortælle om de svundne Tider.